



## فصلنامه گیاهان دارویی

Journal homepage: [www.jmp.ir](http://www.jmp.ir)پژوهشکده گیاهان دارویی  
جهاد دانشگاهی

## مقاله تحقیقاتی

راهکارهای درمانی بیماری زردی نوزادان توسط عطاری‌های استان مازندران: یک مطالعه مقطعی توصیفی  
مولود فخری<sup>۱</sup>، محمد آزادبخت<sup>۱،۵\*</sup>، سیده صدیقه یوسفی<sup>۱</sup>، سید نورالدین موسوی نسب<sup>۲</sup>، رویا فرهادی<sup>۳</sup>، مسعود آزادبخت<sup>۴</sup>، علی داوودی<sup>۵</sup>

<sup>۱</sup> مرکز تحقیقات طب سنتی و مکمل، پژوهشکده اعتیاد، دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ساری، ایران

<sup>۲</sup> دانشکده بهداشت، دپارتمان آمار حیاتی، دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ساری، ایران

<sup>۳</sup> گروه کودکان، بیمارستان بوعلی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ساری، ایران

<sup>۴</sup> موسسه سنا، ساری، ایران

<sup>۵</sup> دانشکده داروسازی، دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ساری، ایران

## چکیده

## اطلاعات مقاله

**مقدمه:** زردی نوزادان، یک بیماری ناشی از عدم متابولیسم طبیعی بیلی روبین است که جهت درمان آن مردم به طب سنتی گرایش بسیار زیادی دارند. **هدف:** هدف از این بررسی راهکارهای درمانی بخصوص درمان‌های گیاهی، مؤثر در درمان زردی نوزادان به صورت تفکیک شده برای مادر و نوزاد بر مبنای طب سنتی شفاهی نقل شده توسط عطاران در استان مازندران می‌باشد. **روش بررسی:** این مطالعه مقطعی توصیفی در سال ۱۳۹۴ بر روی کلیه عطاران استان مازندران و با استفاده از یک پرسشنامه به روش گلوله برقی نمونه‌گیری صورت گرفت. داده‌های مربوط به چگونگی درمان زردی نوزادان با استفاده از فرآورده‌های طبیعی به روش مستقیم جمع‌آوری شد. **نتایج:** این مطالعه نشان داد که ۱۲ گیاه دارویی برای نوزاد و ۴۹ فرآورده گیاهی برای مادران نوزاد دچار زردی توصیه می‌شود. همچنین، ۸۷ نفر (۹۸/۹ درصد) از عطاری‌ها از شیر خشک به عنوان اولین انتخاب گیاه دارویی جهت تجویز به مادر و نوزاد نام برده‌اند. **نتیجه گیری:** بر اساس این مطالعه، گیاهان دارویی شیرخشک، خاکشی، کاسنی و ترنجبین به عنوان گیاهان دارویی اصلی بودند که در استان مازندران برای درمان زردی نوزادان استفاده می‌شوند. به‌رحال این تحقیق گام اول جهت شناسایی و توسعه داروهای جدید جهت درمان زردی نوزادان است و نیاز به مطالعات تکمیلی فارماکونوستیک، فارماکولوژی، توکسیکولوژی، حیوانی و بویژه انجام فازهای مختلف بالینی برای ارزیابی اثرات دقیق این داروها می‌باشد.

گل‌واژگان:

بیلی‌روبین

داروهای گیاهی

زردی نوزادان

عطاری

## ۱. مقدمه

زردی و قدرت پاکسازی بیلی‌روبین در نژادهای مختلف مؤثر است [۱، ۲]. از طرف دیگر تقریباً تمامی نوزادان در هفته اول پس از تولد دچار افزایش گذرا در میزان بیلی‌روبین سرم شده و این زردی بالینی تقریباً در ۶۰٪ نوزادان ترم و در ۸۰٪ نوزادان

زردی نوزادان یک مشکل کلینیکی جهانی بخصوص در ناحیه‌ی آسیا و با شیوع بیشتر در جنوب و جنوب شرقی آسیاست. مسلماً عوامل ژنتیکی در ایجاد اختلاف در شیوع

\* نویسنده مسؤول: [mazadbakht@mazums.ac.ir](mailto:mazadbakht@mazums.ac.ir)

تاریخ دریافت: ۲۲ اردیبهشت ۱۳۹۷؛ تاریخ دریافت اصلاحات: ۱۷ اردیبهشت ۱۳۹۸؛ تاریخ پذیرش: ۱۷ اردیبهشت ۱۳۹۸

doi: [10.29252/jmp.19.74.255](https://doi.org/10.29252/jmp.19.74.255)© 2020. Open access. This article is distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)

بین می‌رفت. گروه دوم کسانی هستند که علاوه بر تجربیات عملی، به صورت مختلف از تحصیلات دانشگاهی یا دوره‌های آموزشی در مورد گیاهان دارویی و درمان‌های سنتی اطلاع یافته و مورد اعتماد مردم محلی خود بودند. مردم در مناطق شهری علی‌رغم دسترسی به طب مدرن، هنوز دارای گرایش مراجعه به عطاری‌ها به عنوان درمانگران سنتی هستند [۱۸، ۱۶]. بنابراین مستندسازی تجربه آن دسته از عطاران که نقش درمانگر سنتی را دارند، به یافتن داروهای جدید جهت درمان زردی نوزادان کمک می‌کند. از لحاظ سابقه تحقیق، بررسی‌هایی در رابطه با گیاهان دارویی و درمان زردی بالغین در جهان و ایران صورت گرفته است [۲۱-۱۹]. ولی تاکنون کار پژوهشی در رابطه با گیاهان دارویی و فرآورده‌های گیاهی مورد مصرف در زردی نوزادان به طور اختصاصی صورت نگرفته است. تفاوت ماهوی زردی نوزادان با بالغین از یک سو و درمان‌های متفاوت برای نوزاد و مادر شیرده جهت تعدیل شیر مصرفی نوزاد لزوم تحقیقات گسترده در زمینه گیاهان دارویی جهت درمان زردی نوزاد را آشکار می‌سازد. بنابراین با توجه به اهمیت زردی نوزادان و هزینه‌های متعدد مادی و معنوی آن و رویکرد مردم به استفاده از گیاهان دارویی و طب سنتی، این مطالعه با هدف تعیین درمان‌های زردی نوزادان بخصوص درمان‌های گیاهی بر مبنای طب سنتی مردمی صورت گرفته است.

## ۲. روش بررسی

این مطالعه مقطعی توصیفی در مناطق مختلف شهری استان مازندران از فروردین لغایت مهرماه سال ۱۳۹۴ انجام پذیرفت. قبل از شروع مطالعه، ابتدا اطلاعات لازم در مورد شهرستان‌ها و عطاری‌ها به ترتیب از استانداری و اداره کل پست استان مازندران اخذ شد. جامعه مورد مطالعه کلیه عطاری‌های استان مازندران بوده که در فروشگاه‌های عطاری مشغول به کار بوده و به درمانگری شهرت داشته و حداقل

نارس دیده می‌شود. همچنین، تعداد بسیار کمی از آنها ممکن است بیماری زمینه‌ای مهمی داشته باشند [۴، ۳]. اهمیت زردی نوزادان بیشتر مربوط به عوارض خطرناک ناشی از افزایش این ماده بر روی مغز بوده که منجر به صدمات ملایم تا شدید و غیرقابل برگشت مغزی و حتی از دست دادن شنوایی (در نوزادان نارس) و مرگ می‌شود [۸-۵، ۳، ۱]. همچنین، یک ارتباط مثبت بین زردی نوزادان و اختلالات اوتیسم و اختلالات تکامل فیزیولوژیک گزارش شده است [۹]. درمان‌های معمول برای زردی نوزادان فتوترابی و تعویض خون می‌باشد. فتوترابی دارای عوارضی مانند آسیب شبکیه، دهیدراتاسیون، موتاسیون، تعویض کروماتیدهای خواهری و سندروم نوزاد برنزه و تعویض خون نیز با عوارض جانبی متعدد و حتی مرگ همراه می‌باشد [۱۲-۱۰]. بر اساس تخمین سازمان بهداشت جهانی در حدود ۸۰-۷۰٪ از مردم برای مراقبت‌های بهداشتی اولیه خود به منابع گیاهی توصیه شده توسط طب سنتی در کشورشان وابسته‌اند و حتی این سازمان داروهای گیاهی را به دلیل عوارض جانبی کمتر در دوز توصیه شده، مورد توجه و توصیه قرار داده است [۱۵-۱۳].

در طب سنتی ایران با پیشینه‌ی بیش از ۴۰۰۰ سال، انتخاب گیاهان دارویی و محصولات طبیعی جهت پیشگیری و درمان توصیه شده است [۱۶]. طب سنتی ایران به دو قسمت مکتوب و شفاهی تقسیم شده است [۱۷]. در بخش شفاهی، دانش و مهارت طب سنتی از نسلی به نسل دیگر توسط درمانگران محلی، بومی و در برخی موارد عطاران منتقل شده است [۱۸]. بخصوص در مورد بیماری‌هایی مانند زردی نوزادان به دلیل سکوت طب سنتی مکتوب، دانش طب سنتی شفاهی اهمیت بیشتری پیدا می‌کند. این درمانگران، کسانی بوده که خانواده، اقوام یا نزدیکان آنها از سالیان پیش درمانگری انجام داده و دانش در مورد کاربرد گیاهان دارویی و سایر درمان‌ها بر مبنای دیده‌ها، تجربیات و اعتقادات آنها و بر مبنای طب سنتی ایران بود و متأسفانه این دانش اغلب به صورت گفتاری و زبانی از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شد که در صورت بی‌توجهی از

زردی، عوارض معمول این فرآورده‌ها و شناسنامه گیاهان دارویی در مورد نام محلی گیاه، اندام مورد استفاده، کاربرد گیاه، فرم تهیه و مصرف گیاهان دارویی بود. سپس نمونه‌ها توسط عطاری‌ها تهیه و سپس خریداری شد. در نهایت از هر کدام نمونه هرباریومی تهیه و توسط متخصص سیستماتیک شناسائی شده و برای هر کدام شناسنامه هرباریومی تهیه شد [۲۹-۲۴].

بعد از تکمیل پرسشنامه، پژوهشگر با کنترل پرسشنامه در صورتی که ابهامی وجود داشت، به رفع آن اقدام نمود. نتایج به صورت کدهای تهیه شده برای سوالات نخست در نرم‌افزار EXCEL وارد شد. سپس برای تحلیل نتایج تحقیق داده‌ها وارد نرم‌افزار SPSS 16 شد و برای پیامدهای کیفی از آزمون آماری کای دو و برای متغیرهای کمی از تی تست استفاده شد.

### ۳. نتایج

تعداد کل عطاری‌ها در استان مازندران ۱۹۴ مورد بود، که از بین آنها ۸۸ پرسشنامه تکمیل و جمع‌آوری شد. تعداد ۸۱ نفر (۹۲/۰۴ درصد) مازندرانی بوده‌اند. تعداد ۶۲ نفر (۷۰/۵ درصد) مرد و ۲۶ نفر (۲۹/۵ درصد) زن بوده‌اند. سطح تحصیلات ۴۲ نفر (۴۷/۷ درصد) دیپلم و یا پایین‌تر و ۳۶ نفر (۴۰/۹ درصد) فوق‌دیپلم و لیسانس و ۱۰ نفر (۱۱/۴ درصد) دارای مدرک بالاتر از لیسانس بوده‌اند. ۷۳ نفر (۸۳ درصد) از مشارکت کنندگان در این تحقیق متاهل و ۲۰ نفر (۲۲/۷ درصد) متولد روستا بوده‌اند. تعداد مراجعین در طول یک ماه با تشخیص زردی نوزاد برای ۶۸ نفر (۷۷/۳ درصد) بیشتر از ۴ نفر بوده است. سایر ویژگی‌های درمانگران سنتی عطاری‌ها و تعداد مراجعین به آنها در جدول ۱ نشان داده شده است.

نتایج تحقیق نشان داد که ۷۱ نفر (۸۱ درصد) از درمانگران سنتی اطلاعات مربوط به گیاهان دارویی و شیوه درمان سنتی را به صورت سینه به سینه از درمانگران سنتی پرتجربه، از والدین و اقوام یا از اساتید طب سنتی و ۱۷ نفر (۱۹/۳ درصد)

۱ سال سابقه درمانگری در تجویز فرآورده‌های گیاهی و توصیه‌های درمانی یا تدابیر طب سنتی را داشته، بودند. با توجه به محدودیت جامعه مورد بررسی در استان، از روش سرشماری استفاده شد. شیوه تعیین درمانگران سنتی به روش گلوله برفی بوده است.

در کل از ۱۹۴ عطاری واقع در ۲۲ شهرستان مازندران ۸۸ عطاری انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها فرم یا پرسشنامه بود. این پرسشنامه طی ۳ مرحله تهیه شد. در مرحله اول با استفاده از منابع طب سنتی، مقالات نظرات متخصصین طب سنتی و نظرات سایر اساتید محترم متبحر در طراحی پرسشنامه، پرسشنامه اولیه تهیه شد. در مرحله دوم بعد از کسب اجازه از معاونت محترم پژوهشی و کمیته اخلاق دانشگاه (IR.Mazums.REC.941316)، مطالعه‌ی پایلوتی صورت گرفت. نتایج تجزیه و تحلیل مطالعه‌ی پایلوت به ایجاد کدهای تکمیلی جهت توصیه‌های درمانی، گیاهان دارویی، رژیم غذایی، پرهیزات غذایی، روش‌های تهیه گیاه، اندام‌های مورد استفاده گیاه، شکل استفاده از گیاهان دارویی، دلایل استفاده از گیاه، عوارض ناشی از مصرف گیاهان دارویی و غیره انجامید. در مرحله سوم مجدداً پرسشنامه نهایی به تأیید نظرات اساتید و اعضا محترم هیأت علمی مرتبط رسید و پس از آن جهت تعیین پایایی پرسشنامه از جامعه آماری ۲۰ عطاری انتخاب و در دو بار به صورت Test- re- test پرسشنامه‌ها تکمیل و برای آنالیز از ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شد و مقدار  $r$  (ضریب همبستگی) برای سوالات ۰/۷۵ ( $P < ۰/۰۰۱$ ) حاصل شد. پرسشنامه حاوی فرم رضایت‌نامه، سوالاتی راجع به آگاهی درمانگران درخصوص مفاهیم کلی زردی نوزادان، علل مراجعه بیماران به آنها، منابع کسب اطلاعات طب سنتی و درمان زردی نوزادان، روش‌های درمانی، گیاهان دارویی نوزاد دچار زردی و روش درمان، رژیم غذایی توصیه شده برای مادر شیرده دارای نوزاد دچار

همچنین مقایسه‌ای بین جنسیت درمانگر و درمان توصیه شده برای نوزاد دچار زردی انجام شد که نشان داد مردها ۳۵/۵ درصد در مقابل ۷/۷ درصد خانم‌ها خودشان شخصاً اقدام به درمان زردی نوزاد نمودند. همچنین، خانم‌ها در ۱۹/۲ درصد از موارد و مردان در ۱۴/۵ درصد موارد بیمار را به پزشک ارجاع دادند.

از طریق تحصیلات دانشگاهی یا دوره‌های آموزشی و منابع مکتوب طب سنتی کسب نموده‌اند. درمانگران در پاسخ به این سوال که برای درمان زردی نوزاد چه توصیه‌ای دارند، ۱۴ نفر (۱۵/۹ درصد) را از ابتدا به پزشک ارجاع داده و ۲۴ نفر (۲۷/۳ درصد) خود شخصاً اقدام به درمان نوزاد نموده و ۵۰ نفر (۵۶/۸ درصد) ابتدا توصیه خود را مطرح کرده و در ضمن توصیه به مراجعه به پزشک نیز نمودند. در این مطالعه

جدول ۱. توزیع ویژگی‌های دموگرافیک درمانگران سنتی عطاری‌های استان مازندران

متغیرها	انحراف معیار + میانگین	CT95%	Median
سن (سال)	۳۵/۷ ± ۹/۹	۳۵/۷-۳۹/۹	۳۵
مدت اقامت در استان مازندران (سال)	۲۷/۵ ± ۱۶/۵	۲۴/۰۱-۳۰/۹۹	۳۰
تجربه (سال)	۱۰ ± ۸/۳	۸/۱۹-۱۱/۷۲	۷
تعداد مراجعین با مشکل زردی در سال	۴۳/۰۸ ± ۲۱/۴	۵/۳۳-۹/۷۳	۴۰

وزن و شرایط نوزاد دو تا سه بار در روز بوده است. طول درمان معمولاً از چند روز تا سه هفته تا زمان بهبودی است. در مورد گیاهان دارویی که به مادرشیرده دارای نوزاد دچار به ادعای درمانگران نمی‌توان از تمامی گیاهان مصرفی در نوزادان استفاده نمود.

از بین درمان‌های رایج در بین درمانگران قدیمی تبدیل شیر مادر به دارو نیز ذکر شد. بدین ترتیب که شیرمادر به هر مقدار که بتواند دوشیده شده و سپس یک سنگ مرمر آبرفتی سفید داغ شود و به مدت ۱-۲ دقیقه در داخل شیر مادر گذاشته شود و پس از گذشت زمان لازم از شیر خارج شده و به نوزاد داده شود. از دیگر تدابیر رایج در بین درمانگران

در مورد گیاهان دارویی که به نوزادان دچار زردی تجویز می‌کردند، نظرات درمانگران عبارت بود از شیر خشک (۸۷ نفر)، ترنجبین (۵۵ نفر)، عرق کاسنی به همراه شیرخشک (۱۵ نفر)، دم کرده نیشکر (۲ نفر)، دم کرده عناب (۲ نفر)، دم کرده خارمریم (۱ نفر)، عرق کنگر فرنگی (۱ نفر)، عرق بیدمشک (۱ نفر)، دم کرده بنفشه (۱ نفر)، دم کرده پنیرک (۱ نفر)، دم کرده مخلصه (۱ نفر) و دم کرده فلوس (۱ نفر). جدول ۲ به صورت جزئی گیاهان مورد مصرف و اطلاعات آنها را نشان می‌دهد.

فرم تجویز به نوزاد تا حد امکان ابتدا عرق و بعد دم کردنی (به همراه مقداری شکر در صورت لزوم) بود. همچنین، میزان آن هر بار حداکثر ۱ قاشق چای خوری و دفعات برحسب

جدول ۴. فراوانی و مشخصات فرآورده‌های معرفی شده در مانگراک سنتی استان مازندران برای نوزاد و اصلاح شیر مادر دارای نوزاد زرد در سال ۱۳۹۴

شماره دفعات	نام برده شده توسط عطاران	دلیل توصیه جهت کاربرد (بر اساس طب سنتی)	نحوه و میزان مصرف	قسمت‌های مورد استفاده	نام خانواده	نام علمی	Voucher No.	نام محلی
۸۷	ملین، مسهل مخصوص نوزادان و بزرگان، مسهل صفرا، مقوی جگر و معده، پاک‌کننده خون، ضد تب.	مسهل صفرا، مقوی جگر و معده، پاک‌کننده خون، ضد تب.	مصرف خوراکی توسط مادر و نوزاد. خوردن آب خیسانه یک قاشق غذاخوری شیرخشک جداگانه سه بار در روز توسط مادر و خیسانه آب یک قاشق چایخوری توسط نوزاد	مان	Rosaceae	<i>Cotoneaster discolor</i> Pojark.	E-27-4151	شیرخشک
۷۹	تبخیر، مقوی معده و هاضمه، ملین، مسکن زرم، تصفیه کننده خون و کبد. افزایش دهانه میل جنسی، پاک‌کننده نفاخ از مواد زائد، رفع گرنگی صلب، افزایش دهانه وزن و شفاف کننده پوست	تبخیر، مقوی معده و هاضمه، ملین، مسکن زرم، تصفیه کننده خون و کبد. افزایش دهانه میل جنسی، پاک‌کننده نفاخ از مواد زائد، رفع گرنگی صلب، افزایش دهانه وزن و شفاف کننده پوست	مصرف خوراکی در مادر، خوردن یک قاشق غذاخوری خاکشیر شسته شده در یک لیوان قنداق یا نبات داغ صبح ناشتا یک هفته	دانه	Brassicaceae	<i>Descurainia Sophia</i> (L.) Webb ex Prantl	E-26-251	خاکشیر
۷۳	تصفیه کننده بازگنده اسهادهای در کبد و حلال و عروق، تبخیر، مقوی معده و قلب، مقوی معده و کبد و قلب است و همراه با فالوس در زرم حلق مؤثر است	تصفیه کننده بازگنده اسهادهای در کبد و حلال و عروق، تبخیر، مقوی معده و قلب، مقوی معده و کبد و قلب است و همراه با فالوس در زرم حلق مؤثر است	نستوری بدن نوزاد با عرق کاشی، مصرف خوراکی توسط مادر یا خوردن روزانه یک لیوان عرق آن توسط مادر	اندامی هوایی، ریشه	Asteraceae	<i>Cichorium intybus</i> L.	E-39-221	کاشی

ادامه جدول ۳. فراوانی و مشخصات فرآورده‌های معرفی گیاه دارماتگرایان سنتی استان مازندران برای نوزاد و اصلاح شیر مادر دارای نوزاد زرد در سال ۱۳۹۴

نام محلی	Voucher No.	نام علمی	نام خانواده	نمیت‌های مورد استفاده	نحوه و میزان مصرف	دلیل توصیه جهت کاربرد (بر اساس طب سنتی)	نمادهای دفعات نام برده شده توسط مختاران
----------	-------------	----------	-------------	-----------------------	-------------------	---	---

ترنجبین	E-27-S110	<i>Alhagi monorion Medik.</i>	Fabaceae	مان ترنجبین	مصرف ترنجبین به تنهایی یا به صورت ترکیب با شیر خشک به صورت خوراکی توسط مادر و نوزاد، خوردن گیاهانده آن در آب جوش یک قاشق غذاخوری به تنهایی یا همراه با شیر خشک توسط مادر و ن دم کرده ترنجبین برای نوزاد	ملین، مسهل، پاک‌کننده، تسکین از بین برنده صفرا مؤثر در درمان سرخه و نرم‌کننده سینه و رافع خشکی و مسهل بدون عارضه صفرا	
---------	-----------	-------------------------------	----------	-------------	---	---	--

شاهره	E-26-142	<i>Fumaria parviflora Lam.</i>	Fumariaceae	اندام هوایی	خوردن یک لیوان عرق آن به همراه کاشی یا خاکشیر و شکر سرخ و آنبوتریس به طور خوراکی توسط مادر روزانه تا زمان برطرف شدن زردی نوزاد	صاف‌کننده خون، تسکین اشتها، آرزو، پاک‌کننده گردن‌های معده‌های کبدی پاک‌کننده گردن‌ها و مقوی معده و پاک‌کننده خون و مسهل برای عارضه و ملین شکمی	
-------	----------	--------------------------------	-------------	-------------	--	--	--

شکر	F-4-71	<i>Saccharum officinarum L.</i>	Poaceae	ساقه	مصرف خوراکی توسط مادر، خوردن شیر شکر به عنوان ماده شیرین‌کننده توسط مادر	مقوی معده و پاک‌کننده خون و مسهل برای عارضه و ملین شکمی، پاک‌کننده و پاک‌کننده پناه	
-----	--------	---------------------------------	---------	------	--	---	--

ادامه جدول ۲. فراوانی و مشخصات فرآورده‌های معرفی شده در ماکرواناستی استان مازندران برای درمان زردی در سال ۱۳۹۴

نام محلی	Voucher No.	نام علمی	نام خانواده	نسبت‌های مورد استفاده	نحوه و میزان مصرف	دلیل تهیه جهت کاربرد	تعداد دفعات نام برده شده توسط مطاران
بید	E-12-11	<i>Salix alba</i> L.	Salicaceae	برگ، پوست درخت	چوب‌آبیدن، تریزاد روی برگ درخت بید جهت دفع حشرات کبک- مصروف خوراکی خورده خون گرفته شده از برگ بید روزانه نصف لیوان یا معده برگ آن ۲۵ تا ۶۰ میلی‌لیتر توسط مادر	بچه‌ها، مدبر روی، ضد عفونی، بازکننده جهت دفع حشرات کبک، موی مسموم، موی رقیق، موی سفید، موی تشنگی و موی سفید	۱۰
بغچه	E-215-11	<i>Ficoid odorata</i> L.	Violaceae	گل	وان دم کرده، بنفشه برای تریزاد خورده گل بنفشه، روزانه یک قاشق غذاخوری توسط مادر	از این برگه تشنگی و پیش قلب، از بین برگه سوزش ادرار و تپه و زکام و سرخه و نرم‌کننده سینه و سطل	۹
بارمک	E-37-21	<i>Plantago major</i> L.	Plantaginaceae	برگ و دانه	خورده دم کرده یک قاشق برای خوری تخم بارمک روزی ۲ تا ۳ بار توسط مادر	مخچه‌های کبد، از این برگه صفا، تشنگی، پهلوان‌رنگه، خورده روی و بیرونی بدن و درمان سرخگی در ماکرواناستی و زخم‌های مرموس	۴

ادامه جدول ۲. فراوانی و مشخصات فرآورده‌های معرفی شده در مانگرا استان مازندران برای نوراد و اصلاح شیر مادر درای نوراد زرد در سال ۱۳۹۴

نوع و نام گیاه	دلیل توصیه جهت کاربرد (بر اساس طب سنتی)	نحوه و میزان مصرف	قسمت‌های مورد استفاده	نام خانواده	نام علمی	Voucher No.	نام محلی
بیمار و فواید	از بین بردن صفرا، تبخیر، مفید در	خوردن یک قاشق مرباخوری تخم					
نام برده شده توسط مختاران	معالجه التهاب معده و کبد، خشک کننده، تصفیه کننده	خیسانده آن در آب سرد روزی ۱ تا ۲ بار توسط مادر	تخم	Portulacaceae <sup>c</sup>	<i>Portulaca oleracea</i> L.	E-18-41	خرفه
	درمان سردرد گرم و بی‌قرار کننده، زگیل و آفتاب‌سوختگی، جگر و حوالت	مالتین، عصاره خوبه به پودر نوراد					
	مالتین، مفید برای تسهیل	وان اسفزه برای نوراد					
	درمان زخم روده و همراه اسهال	خوردن لعاب یک قاشق مرباخوری					
	برمان کننده ککلیک و مسکن سردرد و تسهیل و رافع تشنگی و مالتین	اسفزه خیسانده شده در آب گرم روزی ۱ تا ۲ بار توسط مادر و گذاردن کورک در لعاب اسفزه خیسانده شده در آب گرم	دانه	Plantaginaceae <sup>c</sup>	<i>Plantago ovina</i> Forssk.	E-37-13	اسفزه
	مفید در مالتین، مفید برای تسهیل صفراوی مسکن سردرد صفراوی و خواب‌آور و کاهش ممتد بی‌قراری جنسی و درمان کننده سردرد و مشکلات نفسی	وان چوشانده گل برای نوراد	تخم، ریشه، گل	Nymphaeaceae <sup>c</sup>	<i>Nymphaea alba</i> L.	E-24-11	بلوط
	ازمایش بخش و ضد عفونت، دفع، از بین بردن توده و درد سینه و طبخ قلب و دفع انباشته شده، اسهال و بی‌قراری	برای تسهیل صورت و بدن نوراد به صورت موضعی	گل	Rubiaceae	<i>Citrus aurantium</i> L.	E-29-141	پار نارنج



اداره جدول ۳. برابری و مشخصات فرآورده‌های معرفی شده در بانک‌های سنتی اسکان مازندران برای بزرگه و اصلاح شیوه مادر دارای توزیاد زرد در سال ۱۳۹۴

تعداد دفعات نام برده توسط اظهارات	دلیل توصیه جهت کاربرد (بر اساس طب سنتی)	انجود و بزرگان مصرف	نسبت‌های مورد استفاده	نام خانواده	نام علمی	Voucher No.	نام محلی
۷	مسهل، مفید برای برغان، تسکین سگیج و درمان تورم حلق و درمان جوش خونی و التهاب معده و درمان استفراغ و تهوع و تب و درمان یازگشت غذا از معده	مصرف خوراکی توسط مادر، اسکان خورق بزرگ، فاصحی توسط مادر، روزانه، اجزایمان بزرگ در برگ گل کاسه‌ک و تهیه قهوه‌قارا	برگ، ریشه	Rutaceae	<i>Citrus limon</i> (L.) Osbeck	E-29-112	چوب
۵	مفید برای برغان، از بین برنده صفرا، رفع تورم کبد	وان آب صاب حیسانه، شامه بزرگی بوزاق، پوشیدن آب حیسانه صاب توسط مادر، مصرف خوراکی در بزرگه به صورت دم کرده	انجود	Rhamnaceae	<i>Zeyheria fimbria</i> Mill	E-212-121	صاب



اداره جدول ۳، فراوانی و مشخصات فرآورده‌های معرفی شده در استان تهران سنی استان مازندران برای توزیع و اصلاح شیر مادر دارای توزیع زرد در سال ۱۳۹۴

نام محلی	Voucher No.	نام علمی	نام خانواده	فصاحت‌های مورد استفاده	نحوه و میزان مصرف	دلیل توصیه جهت کاربرد (از اسامی طب سنتی)	نمونه دفعات
----------	-------------	----------	-------------	------------------------	-------------------	--	-------------

سدر*	E:212-122	<i>Ziziphus spina-christi</i> (L.) Desf.	برگی	به طرز موضعی برای شستشوی توزیع نافع	می‌کنند و باعث پاک‌سازی بدن می‌شوند. درمان زردی مو و تقویت مو و مغز و پاکسازی پوست	ورم را تخلیه می‌کند و بدن را خشک می‌کند و باعث پاک‌سازی بدن می‌شوند. درمان زردی مو و تقویت مو و مغز و پاکسازی پوست	بیمار در وقت نام برده شده توسط علائزان
------	-----------	--	------	-------------------------------------	--	--	--

زردنگ	E:21-221	<i>Berberis vulgaris</i> L.	پوسته، ریشه، میوه	مصرف خوراکی در مادر	کنده کدو، خون، از بین برنده تشنگی و تبخیر و استفراغ و می‌شکافی و درمان کنده یواسه و تقویت رحمی، مومس و درمان کنده زخم زوده‌ها و اسهال مومس	از بین برنده صفرا، تقوی معده و کبد، مسکن حرارت معده و کبد، تقویه کنده کدو، خون، از بین برنده تشنگی و تبخیر و استفراغ و می‌شکافی و درمان کنده یواسه و تقویت رحمی، مومس و درمان کنده زخم زوده‌ها و اسهال مومس	
-------	----------	-----------------------------	-------------------	---------------------	--	---	--

انار	E:217-31	<i>Punica granatum</i> L.	میوه	مصرف خوراکی در مادر	از بین برنده صفرا پاک کننده خون، درمان کنده خشونت سینه و سرفه و طبخ قلب	از بین برنده صفرا پاک کننده خون، درمان کنده خشونت سینه و سرفه و طبخ قلب	
------	----------	---------------------------	------	---------------------	---	---	--

گر*	E:215-411	<i>Tamarix nannifera</i> (Hrechb.) Bunge	ماد، برگی	مصرف خوراکی توسط مادر و با یک آب پخته برای توزیع	مسبل و پاک کننده خون	مسبل و پاک کننده خون	
-----	-----------	--	-----------	--	----------------------	----------------------	--

ادامه جدول ۳. فراوانی و مشخصات فرآورده‌های معرفی شده درمانگر آن سنتی استان مازندران برای نوزاد و اصلاح شیر مادر دارای نوزاد زرد در سال ۱۳۹۴

نام محلی	Voucher No.	نام علمی	نام خانواده	قسمتهای مورد استفاده	نحوه و میزان مصرف	دلیل توصیه جهت کاربرد (بر اساس طب سنتی)	نمادهای دفعات
پدستک	E:12-13	<i>Salix aegyptiaca</i> L.	Salicaceae	کل	مصرف عرق آن به صورت شربت توسط مادر	ملین، آرامبخش، ضد تورم، مقوی معده، رافع سردرد و طش قلب و تشنگی و مقوی معده و مغز و ضمه آن	۴
راپانه	E:218-28	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill.	Apiaceae	ریشه - تخم	خوردن چوبخانه یا نم کرده ۵ تا ۱۰ گرم یا ۹ تا ۱۳ گرم از ریشه آن توسط مادر روزانه	باز کننده کورتگی های معده ای کبد، درمان یرقان، ازبک‌کشیدماندن، قاعده آور	۲
جلیان* <sup>۱</sup>	E:35-21	<i>Gentiana lutea</i> L.	Gentianaceae	ریشه	خوردن چوبخانه ۵ گرم از ریشه گیاه توسط مادر	مقوی هاضمه، مغز بر تقویت کبد، ضد تورم	۱
جرباشان	C-11-11	<i>Adiantum capillus-veneris</i> L.	Pteridaceae	برگ	مصرف خردکی در مادر خوردن چوبخانه یک قاشق چایخوری یک ناله یک در روز	مقوی برای یرقان، ضد تشنگی پاک کننده سینه و شش و درمان آسم و تشنگی نفس و دردهای اسهال آور و برطرف کننده سنگ ادراری	۱

ادامه جدول ۳. فراوانی و مشخصات فراورده‌های معرفی شده در منابع استنباط‌ناپذیران برای نوزاد و اصلاح شیر مادر دارای نوزاد زرد در سال ۱۳۹۳

نام محلی	Voucher No.	نام علمی	نام خانواده	نسبت‌های مورد استفاده	نوع و میزان مصرف	دلیل توصیه جهت کاربرد	نماد و دفعات نام برده شده توسط عطاران
گوزاگین	E:27-5151	<i>Asparagus brachyactis</i> Fisch.	Fabraceae	مان	مصرف خوراکی به عنوان شیرین کننده توسط مادر	مصرف خوراکی نوزاد	۱
ولیک	E:27-4102	<i>Crotagagus nitrophylifera</i> C. Koch	Rosaceae	گل و سبزه	مصرف خوراکی در مادر	مصرف خوراکی در مادر	۱
گزبه	E-14-41	<i>Urtica dioica</i> L.	Urticaceae	برگ، اندام هوایی	مصرف خوراکی در مادر استفاده از برگ گیاه در آس یا سوب مادر	مصرف خوراکی در مادر استفاده از برگ	۱
چغری	E:218-27	<i>Petroselinum crispum</i> (Mill.) Fuss	Apiaceae	ریشه	استفاده خوراکی در غذای مادر	مفید در رژیم و التهاب، رفع تورمات	۱
زربک	E-17-41	<i>Rumex patientia</i> L.	Polygonaceae	گل، ریشه	استفاده خوراکی در غذای مادر	چغری، ضد تورم	۱



ادامه جدول ۳. برابری و مشخصات برآورده‌های معرفی شده در استان سمنان، استان مازندران برای برابری و اصلاح شیر مادر، دارای نوزاد زرد در سال ۱۳۹۴

نام محلی	Voucher No.	نام علمی	نام خانواده	نمونه‌های مورد استفاده	بخوه و میزان مصرف	دلیل توصیه جهت کاربرد (بر اساس طب سنتی)	نمونه‌ها و دفعات
خاروسم	E-39-215	<i>Styban marianum</i> (L.) Gaertn.	Asteraceae	ریشه، تخم	مصرف ریشه گیاه به صورت سرخ شده در آبی جواتو، کتیک، خنده‌سازیک، شیر مادر، گره یا ساقه‌های جوان آن در سالاد یا ترشی آن توسط مادر.	آبی جواتو، کتیک، خنده‌سازیک، شیر مادر	نام برده شده توسط عطاران
پید خشت	E-12-12	<i>Salix excelsa</i> S.G.Gmel.	Salicaceae	ماد	مصرف آن به عنوان شیرین کننده در غذای مادر	شیرین کننده، ملین، ضد تب	
گل محمدی	E-27-4121	<i>Rosa * damasceana</i> Mill.	Rosaceae	گل	مصرف بود گل خشک شده توسط مادر همراه با عسل یا عودغ	ملین، پاک کننده مجرای ادراری، بادکننده مجرای ادراری، از بین برنده صندرا	
تاج خوروش	E-18-51	<i>Amaranthus caudatus</i> L.	Amaranthaceae	برگ، تخم	مصرف جویانده ۵۰ گرم روزانه توسط مادر یا جویانده خیسانده ۱۰ گرم آن در شیر روزانه	رفع حرارت، سنده و جگر محافظت کند، مفید در بیماریهای کبدی، ملین برای هاضمه	
کچکر فرنگی	E39-2121	<i>Cynara cardunculus</i> var. <i>scaly</i> mus (L.) Font	Asteraceae	اندام هوا	جوزون یا صمغهای جوان در غلظت توسط مادر	مدیر افزاینده، افزایش میل جنسی و هضم کننده غلظ	
مخاطمه	E-36-64	<i>Scrophularia striata</i> Boiss	Scrophulariaceae	اندام هوایی، برگ	مصرف خوراک در مادر و نوزاد جویون عرق مخاطمه	تغییرت کبد و معده، ملین دوران السداد زوده و از بین برنده اثر سموم در بدن	
صندله	E-16-21	<i>Santalum album</i> L.	Santalaceae	چوب	مصرف خوراک در مادر، نوشیدن آب جویانده ۵ گرم صندل به طور روزانه	ضدتورم، مفید در علاج تب، تغیرت کبد، کبد آرام بخش و مسکن ملخ و مغزی قلب و درمان پیش قلب	
آلو	E-27-414	<i>Prunus domestica</i> L.	Rosaceae	میوه	مصرف خوراک در مادر	ملین و مفرق از بین برنده صندرا، سبیل	

گیاهان غیر بومی استان

شرایط و ویژگی‌های مادرشیرده و نوزادش اهمیت داشته و در طب سنتی نمی‌توان یک تجویز یکسان را برای همه‌ی افراد اعمال نمود. از پرهیزهای خاصی که اکثریت (۷۳ نفر) درمانگران موافق بودند سیر و پیاز خام بود. در سایر موارد غسل (۱ نفر) و تخم‌مرغ (۱ نفر) جزء موارد پرهیز کامل ذکر شد. گوشت‌های ملایم‌تر مثل گوشت بلدرچین (۴ نفر) به جای گوشت مرغ توصیه شد. مصرف ملین‌ها و مایعات نیز در مادر به دلیل ایجاد لینت مزاج در نوزاد نیز توصیه می‌شد. همچنین مصرف آجیل‌ها بخصوص نوع شور آن (۱۵ نفر) که اغلب مزاج گرم دارند (بجز بادام و تخم کدو) محدود شد. غذایی که توسط درمانگران مورد تایید بود (۵۵ نفر) سوپ جو بوده که در آن گشنیز، جعفری به مقدار کم آلو استفاده می‌شد. دم‌پختک‌ها با سبزیجات با مزاج سرد مثل گشنیز و اسفناج (۱۵ نفر) نیز پیشنهاد شد. دیدگاه درمانگران سنتی در مورد خصوصیات غذاهای مفید و مضر در طول دوره درمان زردی نوزاد در مادر شیرده بر اساس مبانی طب سنتی شفاهی در جدول ۳ نشان داده شد. نتایج پژوهش نشان داد که درمانگران مهم‌ترین علت مراجعه بیماران برای دریافت درمان های سنتی را عارضه‌ی کمتر آنها دانسته و کم اهمیت‌ترین علت را مربوط به عدم دسترسی به بیمارستان و مطب پزشکان ذکر نمودند (جدول ۴).

قدیمی توصیه عدم استفاده از لباس و میوه‌های زرد رنگ در مادر و نوزاد می‌باشد (توصیه توسط ۳ نفر). در انتها باید در نظر داشت که درمانگران جهت دوران بارداری بخصوص اواخر آن نیز نظرات متعددی در مورد چگونگی پیشگیری از بروز زردی در نوزاد ذکر نمودند. توزیع فراوانی نظر درمانگران سنتی عطاری‌ها نسبت به گیاهان دارویی تجویز شده جهت اصلاح مزاج شیر مادرشیرده دارای نوزاد دچار زردی در جدول ۲ ذکر شده است. درمان‌های موضعی برای نوزاد علاوه بر آنچه در جدول ۲ اشاره شده، شامل تهیه ضماد با سدر، ماست، کره گاوی و روغن بنفشه که توسط ۴ نفر توصیه شد. همچنین شست و شوی نوزاد با عرق بهار، عرق کاسنی، دم کرده ترنجبین، عصاره خرفه، گل سرشور نیز توصیه شده است. همچنین تهیه‌ی قنடைهای خاص مانند قنடை کلم سفید (۲ نفر)، قنடை کاهوی سبز (۱ نفر) یا قنடை برگ بید (۱ نفر)، همچنین قرار دادن نوزاد در برنج پخته شده‌ی ولرم (۲ نفر) و جو پخته شده‌ی ولرم (۲ نفر) و درنهایت حجامت ناحیه گوش (۵ نفر) از دیگر درمان‌های موضعی مورد توصیه‌ی درمانگران بوده است.

در مورد رژیم غذایی درمانگران، به دلیل اینکه مزاج گرم بیماری زردی، به طور کلی مصرف غذاهای دارای مزاج گرم را توسط مادران شیرده منع کرده بودند. با این حال توجه به

جدول ۳. ویژگی‌های غذای مصرفی مفید و یا مضر در زردی دوره‌ی نوزادی بر حسب توصیه درمانگران سنتی مازندران سال ۱۳۹۴

غذاها	غذاهای مفید (نفر)	غذاهای مضر (نفر)	عدم اطلاع (نفر)
غذاهای با طبع سرد	۸۵	۱	۲
غذاهای با طبع گرم	۱	۷۳	۱۴
غذاهای تند	۱	۶۹	۱۸
غذاهای پرچرب	۲	۶۷	۱۹
غذاهای ترش	۱۶	۳۳	۳۹
ملین‌ها	۴۵	۸	۳۵
مایعات فراوان	۷۲	۱	۱۵



جدول ۴. عوامل مؤثر بر مراجعه مادران به عطاری‌ها جهت درمان زردی نوزاد و دریافت فرآورده‌های دارویی به ترتیب اهمیت بر حسب دیدگاه عطاران

تعداد	عوامل
۷۴	عارضه کمتر درمان‌های طب سنتی
۶۶	سطح بالای هزینه‌های درمانی در بیمارستان‌ها و مطب پزشکی
۵۳	سطح پایین هزینه درمان‌های سنتی
۴۹	دسترسی آسان به درمان‌های سنتی
۴۰	رضایت از درمان‌های طب سنتی
۳۵	عدم رضایت از درمان‌های طب مدرن
۱۸	عدم دسترسی به بیمارستان و پزشک جهت درمان‌های جاری

Violaceae (هر کدام ۱ نمونه) تعلق داشتند. گیاهان دارویی مندرج در جدول ۲ از دیدگاه درمانگران با ۵ هدف ذیل مورد استفاده قرار می‌گیرند [۲۳، ۲۲].

۱- گیاهان دارویی که از طرق مختلف باعث خروج مواد سمی از بدن می‌شوند. ملین‌ها، مسهل‌ها، مدرها، تصفیه‌کنندگان خون و یا کبد و یا کلیه در این دسته قرار می‌گیرند.

۲- گیاهان دارویی که باعث حفاظت از کبد شده و در پیشگیری و یا درمان بیماری‌های کبد مثل یرقان مؤثر هستند.

۳- گیاهان دارویی که با افزایش دفع صفرا از کیسه صفرا باعث قلع و قمع صفرا از بدن می‌شوند.

۴- گیاهان دارویی که باعث بهبود و تقویت سلامت و عملکرد کبد و یا کیسه صفرا می‌شوند. برای مثال باعث باز شدن انسدادها در کبد می‌شوند.

۵- گیاهان دارویی که باعث بهبود و تقویت سلامت و عملکرد دستگاه هاضمه و جریان گوارش در بدن می‌شوند.

به طور خلاصه از نظر درمانگران برای درمان زردی نوزاد به دو صورت می‌توان اقدام نمود. حالت اول درمان خود نوزاد با گیاهان دارویی به صورت خوراکی و یا موضعی می‌باشد. درمان‌های موضعی شامل تهیه انواع ضماد، وان، قنداق، حمام و حجامت بوده است.

با توجه به اینکه عوامل متعددی برای مراجعه‌ی مادران به عطاری‌ها وجود دارد و با در نظر گرفتن این موضوع که هر یک از مادران صرفاً یک دلیل یا یک عامل خاص را برای مراجعه‌ی خود به عطاری‌ها اعلام ننموده‌اند و عوامل مختلفی را ذکر کرده‌اند، فلذا مجموع فراوانی‌های ذکر شده در جدول ۴ با تعداد کل مادران برابر نیست.

#### ۴. بحث

به طور کلی بر اساس نتایج این تحقیق درمانگران سنتی عطاری‌های مناطق شهری استان مازندران از ۴۹ گونه گیاهی متعلق به ۳۱ خانواده گیاهی برای درمان زردی نوزادان استفاده می‌نمایند. خانواده‌های گیاهی عبارتند از:

Asteraceae (۶ گونه)، Rosaceae و Fabaceae (هر کدام ۴ گونه)، Salicaceae و Apiaceae (هر کدام ۳ گونه)، Rhamnaceae، Plantaginaceae، Malvaceae، Polygonaceae، Poaceae و Rutaceae (هر کدام ۲ گونه) و Boraginaceae، Brassicaceae، Fumariaceae، Santalaceae، Amaranthaceae، Berberidaceae، Portulacaceae، Punicaceae، Pteridaceae، Nymphaeaceae، Lamiaceae، Gentianaceae، Scrophulariaceae، Tamaricaceae، Urticaceae

می دهد که ساکنان محلی به گیاهان دارویی برای درمان اعتماد دارند و پیشنهاد می کند که تجارب بیشتر کلینیکی احتیاج است تا ارزیابی علمی این درمان های وسیع گیاهی با اثرات احتمالی بیواکتیو صورت پذیرد [۱۹].

دومین گیاه پرمصرف توصیه شده جهت مادر شیرده دارای نوزاد دچار زردی گیاه خاکشی بوده که توسط ۷۹ نفر از درمانگران سنتی توصیه شده است. خاکشی در منابع طب سنتی ایران به عنوان یک گیاه دارای اثر ملین در صورتی که در آب سرد ریخته شود و ضد اسهال های ساده به صورت جوشانده استفاده می شده است [۲۲].

گیاه کاسنی با نام علمی *Cichorium intybus* که مورد تأکید ۷۲ نفر از عطاران مازندران بود و بعد از خاکشی به عنوان سومین داروی طبیعی برای بکارگیری در مادران دچار زردی نوزادان مطرح شده است، در منابع طب سنتی ایران نیز برای درمان بیماری های کبد استفاده می شده است [۲۲]. محمود مصدق و همکاران (۲۰۱۲) در مطالعه ای اتنوبوتانیک که به ارزیابی درمان های سنتی گیاهی مورد استفاده در کهگیلویه و بویراحمد پرداخته شده، کاسنی به عنوان داروی یرقان نام برده شده است و توصیه شده که عرق کاسنی یا خود کاسنی خورده شود. همچنین، پختن کاسنی و خوردن آن با ماست هم مفید دانسته شده است. از پودر گل کاسنی نیز برای یرقان استفاده می شد. همچنین از دو گیاه باکالو یا علف چشمه (*Nasturtium officinale*) از خانواده ی شب بو (*Brassicaceae*) که بخور اندام هوایی آن مناسب دانسته شده و گیاه دون مهری (*Chenopodium foliosum*) از خانواده اسفناج (*Chenopodiaceae*) استفاده می شده است [۲۱]. در مجموع ۱۳۸ گیاه دارویی متعلق به ۵۲ خانواده گیاهی بررسی شده و برای درمان زردی نوزاد ۲ گیاه توصیه شده که متفاوت با مطالعه حاضر و ۱۵ گیاه مشابه مطالعه ی حاضر است ولی کاربرد آن مصارف دیگری بجز درمان زردی داشته است. بنابراین تنها تشابه مطالعه ی حاضر با پژوهش مصدق در استفاده

در حالت دوم اگر مادری به نوزاد خود شیر می دهد علاوه بر پرهیز از غذاهایی با مزاج گرم، گیاهان دارویی نیز تجویز شده تا با اصلاح مواد موجود در شیر مادر به درمان زردی نوزاد اقدام شود.

در مطالعه ای که امیری و همکارانش در مورد گیاهان دارویی کاربردی در درمان یرقان در سال ۲۰۱۴ در مشهد انجام دادند، مجموعه گیاهی مرکب از ۳۷ گیاه متعلق به ۲۶ خانواده گیاهی را مورد ارزیابی قرار داده شد. در حالی که در پژوهش حاضر ۴۹ گونه گیاه متعلق به ۳۰ خانواده گیاهی را بررسی شد. در مطالعه امیری و همکاران (۱۳۹۴) خانواده های گیاهی که بیشترین کاربرد را داشتند شامل تیره نخود (*Fabaceae*) با ۵ گونه، تیره هفت بند (*Polygonaceae*) با ۴ گونه، تیره کاسنی (*Asteraceae*) با ۳ گونه، بارهنگ (*Plantaginaceae*) با ۲ گونه و تیره بید (*Salicaceae*) با ۲ گونه بود. تعداد ۶ گیاه اصلی برای درمان زردی دوره نوزادان که در مطالعه امیری داده شده بود شامل ترشک، کاسنی، ترنجبین، شیرخشت و فلوس بوده است. در مطالعه حاضر ۶ گیاه برای درمان زردی دوره نوزادی که به نوزاد داده می شد به ترتیب اولویت شامل شیرخشت، ترنجبین، کاسنی، نیشکر، عناب و خارمریم بود. بنابراین در مازندران ترشک و فلوس در اولویت تجویز برای نوزاد وجود نداشت. ترشک به لحاظ ترش بودن و خاصیت قبوضیت ممکن است در برقراری جریان شیر مادر تأثیر مناسبی نداشته باشد. همچنین کاسنی در مطالعه ی حاضر به تنهایی برای نوزاد تجویز نشده و حتماً باید همراه با شیرخشت به عنوان مصلح آن داده می شود. پس در مجموع در مطالعه امیری ۲ گیاه اصلی برای تجویز به نوزاد به ترتیب ذکر شده ترشک و کاسنی بوده در حالیکه در مطالعه ی حاضر شیرخشت و ترنجبین بود. بنابراین اولین گیاه پرمصرف در مازندران (شیرخشت)، در مشهد اولویت پنجم توصیه شده است. البته گونه های شیرخشت در دو استان متفاوت بود. پژوهش انجام شده در مشهد نشان

از کاسنی بود. در مطالعه‌ی مصدق در ۱۵ گیاه با مطالعه‌ی حاضر تشابه داشت ولی مورد مصرف گیاهان درمان زردی نبود. مطالعات متعددی درخصوص بکارگیری شیرخشت و ترنجبین در درمان زردی نوزادان انجام شده است [۱۶-۱۴]. در مطالعه‌ی طرهانی و همکاران، ترنجبین خوراکی اثری بر کاهش زردی فیزیولوژیک نوزادان نداشت. البته هنوز مطالعات بیشتری مورد نیاز است [۳۱، ۳۰]. در مورد مطالعات مرتبط با تحقیق حاضر در خارج از ایران شارما (Sharma) و همکاران (۲۰۱۲) از هند مطالعه‌ی اتنوبوتانیک در مورد درمان زردی با گیاهان دارویی در جوامع بدوی در ناحیه‌ی زیر هیمالیا را به انجام رساندند. تعداد ۴۰ گیاه دارویی از ۳۱ خانواده گیاهی در ۳ جامعه‌ی مذکور گزارش شد که در هیچ یک از آنها به شیرخشت به عنوان درمان زردی نوزادان اشاره نشده است [۲۰]. در این مطالعه از بین ۴۰ گیاه نام برده شده ۷ گونه کاملاً مشابه مطالعه‌ی ما بود که عبارتند از: تخم ریحان، بارهنگ، خرفه، انار، گزنه، فلوس، نیشکر لازم به ذکر است که در این مطالعه در مورد درمان‌های مربوط به یرقان است، ولی در مورد درمان زردی نوزادان اشاره‌ای به میان نیامده است. در این مطالعه تأکید شد که علیرغم پیشرفت‌های زایدالوصف در زمینه پزشکی مدرن، گیاهان هنوز نقش مهمی را در درمان بیماری‌های گوناگون کبد داشته به طوری که تعداد زیادی از گیاهان و فرمول‌های تهیه دارو به عنوان داروهای محافظ کبد مطرح شده‌اند [۲۰].

مطالعه‌ای توسط اوگور کاکلیسیگلو و همکاران (۲۰۱۱) با هدف بررسی گیاهان دارویی و تثبیت کاربرد و نام محلی گیاهان مورد نظر که به منظور مقاصد پزشکی توسط مردم مدن کانتی واقع در ناحیه شرق آنتولی ترکیه به کار می‌رود، در مورد ۸۸ گیاه که متعلق به ۴۱ خانواده گیاهی بوده‌اند، انجام شد. بر اساس این مطالعه، تعدادی از گیاهان دارویی ذکر شده مشابه ایران بود. ولی در مورد زردی نوزادان دارویی گیاهی خاصی نام برده نشده است و از خانواده‌ی گل‌سرخ فقط به

به عنوان اکسپکتورانت اشاره شده است. این موضوع نشان داد که شیرخشت در نواحی مورد تحقیق در ترکیه برای درمان زردی نوزادان استفاده نمی‌شود [۳۲]. در این تحقیق برای درمان یرقان به گیاه زرشک اشاره شده است. همچنین ۹ گیاه در این مطالعه مشابه مطالعه‌ی حاضر بود ولی کاربرد و خواص آنها ارتباطی با درمان زردی نداشت. در مورد ۱۲ گیاه تجویز شده به نوزاد، به جز بیدمشک، سایر موارد به نوعی روی کبد یا صفرا یا هر دو مؤثرند. همچنین به جز کاسنی، کنگر و خارمریم همگی ملین یا مسهل بودند. همچنین، بایستی شیرخشت به کاسنی شده که حالت شیرینی و لینت مزاج در این گیاه تثبیت شود. کنگرفرنگی و خارمریم نیز علاوه بر مؤثر بودن بر کبد، مدر هستند [۲۳، ۲۲]. بنابراین ایجاد لینت مزاج و اثر مثبت بر کبد و صفرا از کلیدهای اصلی انتخاب دارو برای زردی نوزادان است. البته این گیاهان اگر خاصیت تصفیه‌کنندگی خون را نیز داشته باشند، در اولویت قرار می‌گیرند. به همین دلیل است که شیرخشت، ترنجبین، کاسنی همراه شیرخشت و نیشکر جز اولویت ۱ تا ۴ درمانی برای نوزاد در مطالعه حاضر محسوب شده‌اند. در مبحث داروهای نوزادان، بر روی شیرخشت، ترنجبین، عناب و خارمریم مطالعات کارآزمایی بالینی نیز صورت گرفته است [۳۴، ۳۳، ۳۰، ۱]. ولی نتایج به دست آمده هنوز قابل قضاوت نیست و انجام مطالعات کارآزمایی بالینی به صورت ترکیبی در این موارد می‌تواند کمک‌کننده باشد. خارمریم بخصوص گیاه شناخته شده‌ای در دنیاست ولی در مازندران برای نوزاد و مادر شیرده کمتر توصیه می‌شود.

##### ۵. نتیجه‌گیری

یافته‌های این تحقیق حاکی از آن است که درمانگران سنتی در مازندران از ۴۹ گونه گیاهی برای درمان زردی نوزادان بهره می‌برند. هر چند که استفاده از شیرخشت، ترنجبین،

و دکتر موسوی نسب در آنالیز داده ها همکاری داشته اند. دکتر مسعود آزادبخت در شناسایی سیستماتیک گیاهان و دکتر داوودی در ویرایش مقاله مشارکت نموده اند.

### تضاد منافع

کلیه نویسندگان اعلام میدارند که فاقد هرگونه تضاد منافع هستند.

### تقدیر و تشکر

مطالعه حاضر بخشی از رساله دکترای تخصصی دانشجوی مولود فخری به راهنمایی پروفسور محمد آزادبخت می باشد و حمایت مالی طرح توسط معاونت محترم تحقیقات و فناوری دانشگاه علوم پزشکی مازندران انجام شده است. در خاتمه از کلیه عطاران استان مازندران به دلیل همکاری خوبشان سپاسگزاریم.

خاکشی، کاسنی و شاهتره اصلی ترین گیاه دارویی هستند که در مازندران برای زردی نوزادان استفاده می شوند [۳۶، ۳۵] ولی به نظر می رسد که گونه های گیاهی متعددی، بخصوص آلو، جو، بنفشه، فلوس، لیمو، عناب، زرشک، مخلصه، بیدمشک، و پنیوک در این ناحیه از کشور ایران برای زردی نوزادان استفاده شده که در سایر نواحی گزارش نشده است. با این حال استفاده از این منابع نیازمند مطالعات کامل فارماکگنوستیک، فارماکولوژی، توکسیکولوژی، حیوانی و بویژه انجام فازهای مختلف بالینی برای ارزیابی اثرات دقیق این داروهاست. لذا مطالعات علمی بالینی و آزمایشگاهی دقیق تر بر روی آنها پیشنهاد می شود.

### مشارکت نویسندگان

این مطالعه توسط مولود فخری دانشجوی دکترای تخصصی پژوهشی بااساتید راهنما پروفسور دکتر آزادبخت و دکتر فرهادی طراحی و اجرا و نگارش گردید. دکتر یوسفی

### منابع

1. Kassem LM and et al. Investigating the efficacy and safety of silymarin in management of hyperbilirubinemia in neonatal jaundice. *Medicine Science* 2013; 2 (2): 575-590.
2. Ho NK. Neonatal jaundice in Asia. *Baillière's Clinical Haematol.* 1992; 5 (1): 131-142.
3. Kliegman RM and et al. Nelson Textbook of Pediatrics E-Book. 2007: Elsevier Health Sciences.
4. Zarrinkoub F and et al. Epidemiology of hyperbilirubinemia in the first 24 hours after birth. *Tehran University Medical Journal TUMS Publications* 2007; 65 (6): 54-59.
5. Cashore WJ. Kernicterus and bilirubin encephalopathy. *Semin. Liver Dis.* 1988; 8 (2): 163-7.
6. Rubin RA. and et al. Neonatal serum bilirubin levels related to cognitive development at ages 4 through 7 years. *The Journal of Pediatrics* 1979; 94 (4): 601-604.
7. De Vries L. and et al. Relationship of serum bilirubin levels to ototoxicity and deafness in high-risk low-birth-weight infants. *Pediatrics* 1985; 76 (3): 351-354.
8. Van de Bor M. and et al. Hyperbilirubinemia in preterm infants and neurodevelopmental outcome at 2 years of age: results of a national

- collaborative survey. *Pediatrics* 1989; 83 (6): 915-920.
9. Maimburg RD. and et al. Neonatal jaundice, autism, and other disorders of psychological development. *Pediatrics* 2010; 126 (5): 872-8. doi: 10.1542/peds.2010-0052.
10. Khoshdel A and et al. Effect of shir-e-khesht (Billinaster drop) consumption by the neonates or their mothers on the neonatal icter. *Journal of Shahrekord Uuniversity of Medical Sciences* 2011; 13 (4): 67-73.
11. Mansouri M and et al. Evaluation of the preventive effects of purgative manna on neonatal icterus in Sanandaj. *Scientific Journal of Kurdistan University of Medical Sciences* 2012; 17 (2): 30-35.
12. Cloherty JP and et al. Manual of neonatal care. 2008: Lippincott Williams & Wilkins.
13. Kaplan M and et al. Neonatal jaundice and liver disease. Neonatal-Perinatal Medicine. Diseases of the Fetus and Infant. 9th ed. Cleveland, Ohaio: Mosby. 2011.
14. Dennery PA. Pharmacological interventions for the treatment of neonatal jaundice. in Seminars in neonatology. 2002. Elsevier.
15. Organization WH. WHO traditional medicine strategy 2002-2005. 2002.
16. Nasiri E. and et al. Survey of the burn wound healing by Iranian traditional medicine from the herbalists or herbal medicine vendors in the Mazandaran Province. *J. Med. Plants* 2013; 4 (48): 136-149.
17. Rezaeizadeh H and et al. The Traditional Iranian Medicine Point of View on Health and. *Iranian J. Publ. Health* 2009; 38 (1): 169-172.
18. Saggadi S and et al. A collection and survey of the traditional uses of the plants in kashan city. *J. Islamic and Iranian Traditional Medicine*. 2012; 1 (2): 29-36.
19. Amiri MS and et al. Ethnomedicinal plants used to cure jaundice by traditional healers of Mashhad, Iran. *Iranian J. Pharmaceutical Research* 2014; 13 (1): 157-162.
20. Sharma J and et al. The treatment of jaundice with medicinal plants in indigenous communities of the Sub-Himalayan region of Uttarakhand, India. *J. Ethnopharmacol.* 2012; 143 (1): 262-291.
21. Mosaddegh M and et al. Ethnobotanical survey of herbal remedies traditionally used in Kohghiluyeh va Boyer Ahmad province of Iran. *J. Ethnopharmacol.* 2012; 141 (1): 80-95.
22. Aqili Khorasani M. Makhzan al adviah. Tehran: Safa publication. 1991, 361.
23. Avicenna A. Ghanoon dar Teb (Canon). 2010, A. Sharafkandi (Trans Soroush Press, Tehran.
24. Rechinger KH. Flora iranica, Vol. 175. Papilionaceae IV, Astragalus II. 1999, Akademische Verlagsgesellschaft.
25. Assadi M. Flora of Iran. Vol. 38. 2001.
26. Amin GR. Popular medicinal plants of Iran. Vol. 1. 1991, Iranian Research Institute of Medicinal Plants Tehran.
27. Zargari A. Herbal drugs. Tehran: Tehran University. 2000, pp: 274-277.
28. Ghahreman A. Color flora of Iran. Research Institute of Forest and Rangelands, Tehran, Iran. 1980.

29. Mozaffarian V. Farhang Mo'aser. A dictionary of Iranian plant names: Latin, English, Persian. 1996.
30. Tarhani F. and et al. A study of oral taranjabin effects on reducing neonat's hyprebilirubinemia. *Yafteh* 2004; 6 (22): 55-58.
31. Etebari M and et al. Genotoxicity evaluation of aqueous extracts of *Cotoneaster discolor* and *Alhagi pseudalhagi* by comet assay. *J. Research in Medical Sciences* 2012; 17 (2): 237-242.
32. Cakilcioglu U and et al. Ethnopharmacological survey of medicinal plants in Maden (Elazig-Turkey). *J. Ethnopharmacol.* 2011; 137 (1): 469-486.
33. Ebrahimi S and et al. Investigating the efficacy of *Zizyphus jujuba* on neonatal jaundice. *Iranian J. Pediatrics* 2011; 21 (3): 320-324.
34. Azadbakht M and et al. Effect of Manna from *Cotoneaster discolor* on infant Jaundice (effect on blood bilirubin level). *J. Med. Plants* 2005; 2 (14): 36-44.
35. Samvatsar S and et al. Plant sources for the treatment of jaundice in the tribals of Western Madhya Pradesh of India. *J. Ethnopharmacol.* 2000; 73 (1-2): 313-316.
36. Bakhshi Jouybari H, and et al. *Materia medica* used in jaundice based on Persian medicine. *Research Journal of Pharmacognosy* 2018; 5 (4): 83-93.

How to cite this article: Arbabi M, Naghdi Badi H, Labbafi MR, Mehrafarin A, Ebrahim Saboki E. Investigating the essential oil composition of *Ducrosia anethifolia* in different altitudes of sistan and baluchestan province, iran. *Journal of Medicinal Plants* 2020; 19(74): 255-276.  
doi: 10.29252/jmp.19.74.255



Institute of  
Medicinal Plants

## Journal of Medicinal Plants

Journal homepage: [www.jmp.ir](http://www.jmp.ir)



### Research Article

## Evaluation of therapeutic strategies of neonatal jaundice by medicinal herbalists of Mazandaran province: a descriptive cross sectional study

Moloud Fakhri<sup>1</sup>, Mohammad Azadbakht<sup>1,5,\*</sup>, Seyede Seddigheh Yousefi<sup>1</sup>, Seyyed Nuraldin Mousavinasab<sup>2</sup>, Roya Farhadi<sup>3</sup>, Masoud Azadbakht<sup>4</sup>, Ali Davoodi<sup>5</sup>

<sup>1</sup> Traditional and Complementary Medicine Research Center, Addiction Institute, Mazandaran University of Medical Sciences, Iran

<sup>2</sup> Faculty of Health, Vital Statistics Department, Mazandaran University of Medical Sciences, Sari, Iran

<sup>3</sup> Pediatrics Department, Bu-Ali Hospital, Faculty of Medicine, Mazandaran University of Medical Sciences, Sari, Iran

<sup>4</sup> High educational of Sanna Institute, Sari, Iran

<sup>5</sup> Faculty of Pharmacy, Mazandaran University of Medical Sciences, Sari, Iran

#### ARTICLE INFO

##### Keywords:

Bilirubin  
Herbal medicine  
Neonatal jaundice  
Medicinal herbalist

#### ABSTRACT

**Background:** Neonatal jaundice is as a disease caused by the abnormality of bilirubin metabolism that tendency of people to traditional medicine is very high for the treatment. **Objective:** The aim of this study was to determine the therapeutic strategies, especially herbal treatments, in the neonatal jaundice, for mother and infant, based on verbally traditional medicine recommended by medicinal herbalists in Mazandaran province. **Methods:** This descriptive cross-sectional study was performed on all medicinal herbalists in Mazandaran province in 1394 and a snowball questionnaire was used for sampling. Data on demographic characteristics and treat neonatal jaundice using natural products were collected by direct method and the results were analyzed. **Results:** In this study, 12 medicinal plants for the baby and 49 herbal preparations for the mother were recommended. Moreover, based on recommendation of eighty-nine (98.9%) of the medicinal herbalists, Cotoneaster discolor (shir-e-khesht) was first choice of herbal medicine for prescribing to mother and baby. **Conclusion:** As based on this study, the medicinal plants such as: Cotoneaster discolor, Descurainia sophia, Cichorium intybus, and Alhagi maurorum are used for neonatal jaundice as the main herbal remedies in Mazandaran province. However, this study is the first step in identifying and developing new drugs to treat neonatal jaundice, and requires additional pharmacological studies, pharmacology, toxicology, animal studies, and in particular different clinical phases to assess the exact effects of these drugs.

\* Corresponding author: [mazadbakht@mazums.ac.ir](mailto:mazadbakht@mazums.ac.ir)

Received 12 May 2018; Received in revised form 7 May 2019; Accepted 7 May 2019

doi: 10.29252/jmp.19.74.255

© 2020. Open access. This article is distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)